

felderítés gyengesége, a kivonulás rendezetlensége, a hadmozdulatok összehangoltságának hiánya).

Bár a kötet tartalma értékes és sokszínű, használhatóságát megnehezítik a szerkesztés bizonyos hibái, leginkább a név- és tárgymutatók hiánya. Így, bár az egy kötetben való kiadás a tanulmányok elérhetőségét nagyban megkönnyíti, az egységes keresést nem teszi lehetővé, mivel az olvasó csak a tartalomjegyzék alapján tájékozódhat. A tájékozódást előző sem könnyíti, talán a szerkesztői utószó is jobban betöltené szerepét, ha a kötet élén állna. További, a megértést olykor nehezítő hiányosság, hogy a már megjelent tanulmányok újraközlésekor nem készültek új ábrák és grafikonok, így a régi hibák is megmaradtak, például a 89. oldalon szereplő Szerescseni Szeghy-Szarka rokonságot illusztráló leszármazási táblában. Inkább esztétikailag zavaró továbbá a 450. és 451. oldalakon látható kördiagramok feliratozása. A kötet tördelése során sem sikerült mindig a megértést legjobban könnyítő megoldásokat választani. A 161–164. oldala-

kon található győri városbírói névsorban egyes, évszám nélküli neveknel a táblázatszerű behúzás hiánya félreértésekre adhat okot. Összességében véve elmondható, hogy a szerkesztő, Katona Csaba elérte célját, amely a különböző folyóiratokban és kötetekben megjelent tanulmányok homogén, egységes közlésére irányult. Az olvasónak mégis az az érzése, hogy egy kicsit gondosabb szerkesztés eredményeképpen a kötet sokkal jobban használható lenne.

Gecsényi Lajos tanulmánykötetében az említett nagyobb témákon kívül természetesen számos más témakör is felbukkan. Haszonnal forgathatják a művelődés-, egyház-, művészet-, hely-, család-, mentalitástörténet stb. iránt érdeklődő olvasók, kutatók is. A tanulmányok jól tükrözik a szerző széleskörű forrásismeretét, amelyre sokéves levéltári kutatásai és munkája során tett szert. A forrásokhoz való hűség mégsem teszi nehezkessé munkáit, amelyeknek olvasására minden érdeklődőt jó szívvel buzdítok.

Kádár Zsófia

CSATÁRY GYÖRGY

UGOCSA VÁRMEGYE II. RÁKÓCZI FERENC ÁLLAMÁBAN 1703–1711

(PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász, 2008. 280 o.)

Noha UgoCSa a történeti Magyarország egyik legkisebb megyéje volt (csak Turóc „előzte meg” néhány négyzetkilométerrel), társadalmi szerkezete, a megyei apparátus működése megegyezett a jóval nagyobb megyékével. CsAtáry György könyvének bemutatását tehát kezdhethük azzal, hogy UgoCSa megye a függetlenségi háború szinte valamennyi gazdasági, társadalmi és politikai, hadszervezési gondjára, eredményeire és kudarcára számtalan országos érvényű példát nyújt. A szerző elismerésre méltó szorgalommal és gondossággal gyűjtötte össze a megye történetéről eddig megjelent szórványos és töredékes adatokat, többnyire kisebb forrásközlő publikációkat, újságcikkeket. De kötetét nemcsak ezekre alapozta, hanem elsőként dolgozta fel a megye teljes levéltári anyagát is, amelyet a Kárpátal-

jai Állami Levéltár beregszászi részlege őriz, ahol korábban levéltárosként ő maga is dolgozott. Így CsAtáry György munkája tudománytörténeti szempontból is számottevő állomás, mert az első monográfia a megye Rákóczi-kori történetéről. Ugyanakkor másfél évszázados hagyomány folytatója is, hiszen előtte többen – Lehoczky Tivadar, Hodinka Antal, Váradis-Sternberg János – is foglalkoztak ezzel a korszakkal, monográfia megalkotásáig azonban nem jutottak el.

A Rákóczi-szabadságharcra foglalkozó hazai történeti munkák zöme elsősorban az országos vagy nemzetközi jelentőségű eseményekkel (országgyűlések, csaták, béketárgyalások, diplomáciai kapcsolatok), vagy Rákóczi személyével és tevékenységével, elméleti és irodalmi munkásságával foglalkoznak, s ez bi-

zony háttérben hagyta azt a már-már önpusztító teherviselést, amelyet az egész társadalom, de elsősorban a parasztság teljesíteni kényszerült. A valóság, a hétköznapi kemény és megnyomorító realitásának bemutatása valójában csak megyei szinten lehetséges. A központi hivatalokban (fejedelmi kancellária, Commissariatus, Gazdasági Tanács, Szenátus) fennmaradt számadatok, kimutatások ellenőrizhetetlenül pontatlanok, hiányosak, gyakran inkább a tervezetéseket tartalmazzák. Ugocsa területén és körzetében Ungvár és Szatmár kapitulációja után nem folytak katonai műveletek, a békés termelőmunkának a feltételei tehát adottak voltak. Persze, a függetlenségi háború bázis területéhez tartozván, teljes mértékben viselnie kellett (és viselte is) a háború növekvő terheit. Egyrészt számottevő várak álltak itt (Munkács, Ungvár, Huszt, Ecsed) a Rákóczi és Bercsényi-birtokokkal, másrészt fontos útvonalak vezettek át rajta Erdély, Kassa, Lengyelország, a Partium, Debrecen és Nagyvárad felé. A Tisza pedig a máramarosi só szállításának legfontosabb útvonala volt a tokaji elosztóhelyhez.

Ugyanakkor Ugocsa bázisa volt azoknak a harcias és radikálisabb paraszti követeléseknek is, amelyek nemcsak a függetlenség politikai célját fogadták el, hanem a belső társadalmi struktúrán is változást akartak, például a hajdúsabadság elnyerésével.

A megétől követelt szolgáltatások rendkívül sokrétűek és véget nem érők voltak, elsősorban a parasztságot terhelték, de a nemesség is érintve volt. A központi kivetések elvben az adóporták számán (Ugocsa: 26), 1707 után pedig az ún. dikaszámon alapultak. *Valójában azonban a megye tényleges megterhelését a hadsereg mindenkori igényei határozták meg.* A követelések formái nagyjából a következő főbb csoportokra oszthatók: katonák kiállítása teljes felszereléssel; élelem és abrak a hadseregnek, a várak és az átvonuló katonák ellátása; a legkülönbözőbb véget nem érő szállítási és gyalogszeres munkák; Szatmár várának lebontása, Ecsed építése, Munkács javítása; az erdélyi menekültek befogadása és ellátása.

Ugocsa nemességének a porták száma alapján 52 lovas személyesen, vagy zsoldost fogadva, a parasztságnak 112 ún. portális gyalogot állítva kellett a hadseregbe küldeni, egyenruhával, fegyverrel ellátni, fizetni és élelmezni. (Egy lovas kiállítása 100 forintba került.) A megyék persze ütöképes egységek

kiállítására alkalmatlanok voltak: az embereket sem kiképezni, sem fegyverrel és egyenruhával ellátni nem voltak (nem lehettek) képesek. Egy 1706-ból való kimutatás szerint az ugoccai lovas neméseknek van (katonai célra nyilván alkalmatlan) puskájuk és kardjuk, a gyalog nemések fele már csak „botos, baltás, fejszés, kaszás, vasvillás.” A portális hajdúk fegyverzete minden bizonnyal még silányabb volt. Magas volt a szökevények száma, a felső hivataloktól és a hadseregtől záporoztak a szökevények összefogódosását sürgető (eredménytelen) parancsok. Az elesetteket, és a (gyakran fegyverüket és lovukat eladó) szökevényeket a megyének pótolnia kellett, ami újabb költségekkel járt. Ez a hadseregszervezési módszer eredménytelen volt, ugyanakkor országos méretekben hatalmas pazarlást jelentett. Ugocsa példája is bizonyítja Bercsényi Miklós kijelentését: nekünk 10 ezred kerül ugyanannyiba, mint a császárnak 25.

A szolgáltatások legnagyobb volumenét természetesen a hadak élelmezése tette ki (gabona, kenyér, liszt, ital, vágómarha, abrak, széna), valamint szekerek, munkások kiállítása. A közreadott reszgatás szerint a követelések kiszámíthatatlanul, rendszertelenül, összehangolatlanul, de egymást érve érkeztek Rákóczitól, Bercsényitől, Károlyi Sándortól, Vay Ádámotól, a hadbiztosoktól, a tábormokoktól, a várparancsnokoktól és más katonai vezetőktől. Az igények összevisszasága és a hadtápszervezet fogyatékoságai miatt sohasem lehetett tudni, hogy a megye teljesítette-e már a törvényesen előírtakat, mert a commissáriusok állandóan azt mutatták ki, hogy hátralékban van. Ha azonban kezünkbe vesszünk egy másfajta kimutatást, amely az átvonuló, vezényelt vagy kőborló, lappangó katonák által a megye falvaitól főleg élelmezésre és ivásra 1705. január 1. – április 10. között (tehát egyetlen negyedév alatt) „igénybe vett” mennyiségeket tartalmazza, egészen más következtetésre jutunk. A kimutatás a fejedelem utasítására készült és hét oldalon sorolja fel, hogy a hadak mennyivel csökkentették a lakosság tartalékait, sőt helyenként még készpénzt is kikényszerítettek. A katonák készpénzszedése egyébként kezdettől fogva gyakorlat volt, Ugocsában pl. már 1703-ban Kis Albert által. *Akárhogy is számoljuk, úgy tűnik, hogy a parasztság termelésének egyre nagyobb részét, a központilag előírtak többszörösét volt kénytelen a hadsereg részére átengedni.* Ehhez járult, különösen a háború

utolsó éveiben, hogy a kivetéseket katonai karhatalommal hajtották be, ami sok esetben a lakosság elszökését, a falvak üresen hagyását vonta maga után. Mindez természetesen akadályozta a további termelőmunkát, élelmiszerhiányt s a felkelés utolsó éveiben helyenként éhínséget idézve elő, megalapozva a pestis elterjedésének feltételeit.

Egy jellegzetes példa a hazai pénz-áruforgalom alacsony szintjére és a konföderáció hadtápszervezete munkájának fogyatékoságára: 1708 februárjában gabonát és abrakot akartak Ugocsával a rimaszombati (!) magazinumba – ráadásul téli időben – szállíttatni. Végül Keczer Sándor kerületi hadbiztos javasolta, hogy küldjenek egy embert pénzzel oda, aki a város környékén megvásárolhatja a szükséges mennyiséget.

Földrajzi fekvése következtében Ugocsának éveken át sok gondot okozott Szatmár vára. Előbb 1703–1704-ben az ostromló hadak ellátásában való részvétel, majd a kapituláció után a vár lebontása és párhuzamosan Ecsed megerősítése (1705–1706). Rákóczinak ez a döntése nem volt szerencsés és katonailag indokolható, a körzet lakosságára, így Ugocsára is éveken át nagy terheket rótt, egy időben pl. a megyéből 300 gyalogszeres dolgozott a bontáson. De még 1710 tavaszán is 600 fejszések embert kellett kiállítani erre a célra. Egyidejűleg folyt Ecsed építése és Munkács rekonstrukciója is, ahová nemcsak munkásokat, élelmet, hanem építési anyagot is kellett biztosítani. Nem kis tevélyéről volt szó: 1707 áprilisában a megyének Ecsedhez 1000 szál négyölnyi (8 m) hosszú, emberderéknál vastagabb gerendát kellett készíteni, valamint 12 szekeret állítani.

Ugyancsak szembesült Ugocsa megye lakossága is a függetlenségi háború egy sajátos gondjával: a császáriak elől elmenekült személyek befogadásával és ellátásával. Ugyanis minthogy ez a háború lényegében polgárháború is volt, amelyben nemcsak két hadsereg állt szemben és harcolt egymással, hanem két politikai irányzat is, ezért a konföderáció vezetése (nyilván Rákóczi intranzigens felfogása következtében), megkövetelte, hogy a lakosság ne várja be a császári csapatokat, mert ezt politikai állásfoglalásnak, azaz hazaárulásnak tartja. Ez főleg a nemességre és a katonáskodókra vonatkozott, valamint a nagyobb településekre. Erdélyből kétszer érkezett ilyen menekülthulám: 1706-ban és 1708-ban, amikor tízezernél

is több exuláns árasztotta el a felső Tiszavidék megyéit, s közülük bőven jutott Ugocsának is. 1709-ben pedig nyugat felől is érkeztek otthonukat elhagyók. A menekültek legtöbbször egész családnépükkel, szolgaszemélyekkel, gyakran többszáz as állatállománnyal érkeztek, s a helyi lakosoknak kellett eltartani őket, szállást is biztosítva nekik. Ez nem csak jelentős többletterhet jelentett, hanem a helyzetből szükségszerűen keletkező állandó személyi konfliktusokat is. Sok volt a visszaélés, pazarlás, sokan jogcím nélkül igényeltek ellátást. Jellemző Károlyi Sándor 1707. februári utasítása: annak az ezrednek a katonáiból, akiknek feleségeit, gyerekeit és cselédségét Ugocsa megyében helyezte el, alig van 200 ember a hadban, pedig hétszáznak kellene lenni. Felhatalmazta a megyét, hogy a szökevényeket és házuk népét kergesse ki a megyéből, s eddigi fogyasztásukat is fizettesse meg velük.

Csatáry György könyve két nagy részből áll: az elsőtben témáját dolgozza fel, a másodikban több száz dokumentum kivonatát adja közre, de számos eddig kiadatlan iratot, levelet, rendeletet teljes terjedelmében is közöl. Az első rész az érdeklődő olvasónak is szól, a második inkább a témával foglalkozó szakembereknek nyújt segítséget.

Kár, hogy a szövegben több kisebb-nagyobb hiba, főleg szótévesztés van, amit gondosabb átnézéssel bizonyára el lehetett volna kerülni. Néhány példa: 25. o.: „aktuális támadók” = mindenkori támadók; 66. o.: „déli csizma” = deli csizma; 204. o.: „pacificatio” = pacificatio; 110. sz. regeszta: „portai lovas és gyalog” = portális lovas és gyalogos; 224. sz. regeszta: „Kőrössy gyűlés” = nem értelmezhető; 731. sz. jegyzet: „hajdúkivánság” = hajdúkiváltság; stb. A 156. oldalon a Resolutio első pontja nyilván tördelési hibából értelmetlen.

Az egyébként nagyon hasznos és terjedelmes bibliográfiához megjegyzendő, hogy Teleki Mihály naplójának a szabadságharcra vonatkozó részei 1960-ban majdnem teljességükben megjelentek; a szerző csak a kéziratot idézi. A 24. sz. jegyzetben említett „Lelekács 1938.” utalás a bibliográfiában nincs feloldva, ugyanez áll a 31. sz. jegyzetben olvasható „Fényes 1939.” adatra. (Ez valószínűleg azonos a „Fényes 1838.” rövidítéssel.) A 341. sz. jegyzetben szereplő „Molnár-Somogyi 1966.” feloldása sem szerepel az irodalomjegyzékben.

Közgondolkodásunk, de még történetírásunk is nemzeti múltunk kiemelkedő, önálló,

zárt fejezetének tartja a Rákóczi-szabadságharcot, amelyhez – különösen az egyszerűsítő köztudatban – csak pozitív képzetek tapadnak. Az sem véletlen, hogy ezt a lényegében rendi függetlenségi felkelést történetírásunk és közvéleményünk „szabadságharcnak” nevezi, igaz, csak jó másfél évszázaddal későbbtől, az 1867. évi kiegyezéstől, főleg Thaly Kálmán munkássága következtében. Ez a kitüntetett jelző az 1848–1849-es polgári forradalom és függetlenségi háború szintjére emeli a felkelést, holott a kettő között lényegi különbség van. Az 1526–1918 közötti századok értékelésében műltszemléletünk (és történetírásunk is) az abszolútizált függetlenséget tartja a leglényegesebbnek. A reális értékelés, amely a történelmet folyamatnak tartja és értékeli, Rákóczi felkelését is egy folyamat részének, lezáró fejezetének tekinti. Ha Zrínyi Miklós a XVII. századot a magyar romlás századának tartotta, akkor ez a „szabadságharc” valójában ennek a romboló periódusnak az utolsó, az ország további romlását, a lakosság, és benne a magyarság megfogyását folytató, de egyben lezáró fejezete volt. Csatáry György könyve ennek a folyamatnak, és nemcsak Ugocsa megye története egy szakaszának bemutatása. A

szatmári kiegyezéssel a romlás, a polgárháború befejeződött, a Magyar Királyság a Habsburgok vezette Dunai Monarchia része maradt. De hogy abban milyen pozíciót tud és akar elfoglalni, kivívni magának, az nagyrészt lényegében a magyar rendi vezetőrétegen múltott. Szatmár lehetőséget adott mind a rendi-nemesi konzervativizmus megerősödéséhez, mind egy felfelé ívelő folyamat alapjainak lerakásához.

Végezetül, de nem utolsósorban Csatáry György könyvét szakmai jelentősége mellett úgy is értékelem, mint a kárpátjai magyar etnikai közösség körében folyó (még szerénynek tűnő) történelemfeltáró és műltmegőrző tevékenység kiemelkedő eredményét. Kárpátalja magyarságának történeti tudatában a Rákóczi-szabadságharc emléke fontos helyet foglal el, persze sok illúzióval és téves nézettel együtt. Csatáry György munkája ezt az eseményt teljességében, sokoldalúan ábrázolja s az illúziókkal szemben a realitás talajára helyezve, az ellentmondásokat, hibákat, sötétebb tényeket sem mellőzve mutatja be. A reális nemzeti önismeret alapja ugyanis a műlt illúzióktól és mítoszoktól mentes valóságos ismerete.

Bánkúti Imre

CSATÁRY GYÖRGY

UNG MEGYEI KÖZGYŰLÉSEK ANNO 1700–1706

(Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2008. 181 o.)

A Rákóczi-szabadságharc időszaka iránt érdeklődők minden bizonnyal nagy reményekkel vesznek kézbe egy ilyen című könyvet. A felfokozott várakozás érthető. E vármegyének nemcsak főispánja volt Bercsényi Miklós, hanem legnagyobb birtokosa is. Ungvárt és a hozzátartozó uradalmat mondhatta magáénak. Szeretett vadászni ezen a tájon. E kedvenc időtöltése hozta össze egy még szenvedélyesebb vadással, az éppen Munkácson tartózkodó Rákóczi Ferencsel. (Az ismeretségből barátság lett. Bercsényi vitte meg a hírt a szervezkedő nemeseknek: Rákóczinál „a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog.”) Bi-

zalmas beszélgetéseik során terveket szőttek az ország függetlenségének visszaszerzésére. Külföldről vártak segítséget, s ezzel összhangban az összeesküvők Ungvár és Munkács elfoglalását – mindkét várban császári helyőrség volt – tüzték ki célul.

Pár évvel később, 1703 tavaszán újra felbukkant Ungvár neve. A magyar főurak megváltozott körülmények között, a lengyelországi emigrációban sem adták fel terveiket. Bár jelentős segítséget végül nem kaptak, úgy határoztak, hogy Rákóczi Munkács elfoglalására indul a tiszaháti felkelőkkel, Bercsényi pedig a francia segélypénzen Lengyelországban tobor-